DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DİYANET DERGİSİ

DÎNÎ, İLMÎ, EDEBÎ ÜÇ AYLIK DERGİ

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 1985 CİLT : XXI - SAYI : 3

914. YILDÖNÜMÜ DOLAYSİYLE MALAZGİRT MEYDAN SAVAŞI

(26 Ağustos 1071)

Dr. Süleyman TÜLÜCÜ

Umumî Türk tarihinde mühim bir yeri olan ve yeni bir devrin başlangıcı sayılan Malazgirt meydan savaşı, büyük Selçuklu sultanı Alparslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında cereyan etmiştir.

1040 yılında kazandıkları Dandânakan zaferinden sonra Büyük Selçuklu Devletini kuran Selçuklu Tuğrul Bey ile halefi olan yeğeni Alparslan zamanlarında Türkler, Bizans'la karşı karşıya gelmişlerdi. 1040 ile 1071 tarihleri arasında geçen 31 yıllık zaman zarfında Türkler, Anadolu içlerine birçok akınlar(1) yapmışlar ve bu ülkeyi fethe hazır bir hâle getirmişlerdi.

M. XI. asırda, Bizans'tan sonra Orta-Doğu'nun büyük devletlerinden birisi de Şiî Mısır-Fâtımî Devleti idi. Alparslan, Şiîler'den İslâm dünyasını kurtarmaya karar verdi. 1071 yılı ortalarında, Mısır'da bulunan bazı Fâtımî ileri gelenlerinin dâveti üzerine, büyük bir ordu ile Mısır üzerine yürüdü(2). İlk önce Âzerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya girdi. Burada bulunan Selçuklu akıncı kuvvetleriyle de ordusunu takviye eden Alparslan, Van gölünün kuzeyini takip ederek Malazgirt önlerine geldi. Daha önceki yıllarda amcası Tuğrul Bey'in iki defa kuşattığı halde alamadığı sağlam bir kalesi bulunan bu şehri ve daha sonra da Erciş'i bir hamlede zaptetti.(3) Buradan güneye doğru indi. Âmid (Diyarbekir) ve havalisini tâbiiyetine aldı. Bizanslıların elinde bulunan Tulhum (Ergani'nin güney-doğusunda) ve Siverek şehir ve kalelerini fethettikten sonra Bizans elindeki Edessa (Urfa)yı kuşatmağa koyuldu.(4) (Mart 1071). Kuşatmanın uzaması üzerine, vakit geçirmemek maksadiyle, yoluna devam ederek, Haleb'e indi ve bu şehri kuşattı. Bu uç şehrini kılıçla fethetmek istemeyen Alparslan'a, iki ay kadar devam eden muhasaradan sonra

---

(1) Bu hususta geniş bilgi için bk. Mehmet Altay Köymen, **Anadolu'nun Fethi**, "Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi" 1961, Ankara 1962, s. 90 v. dd.; Aynı mll., **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, 2. baskı, Ankara 1982, s. 240 v.dd.; Ali Sevim, **Malazgirt Meydan Savaşı**, nşr. TTK, Ankara 1971, s. 1-41.

(2) Çağatay Uluçay, **İlk Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul 1965 s. 40.

(3) Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-Zemân fî Târihi'l-A'yân**, yay. Ali Sevim, Ankara 1968, s. 143-144; Ali Sevim, a.g.e., s. 45.

(4) Abû'l-Farac, **Tarih**, çev. Ömer Rıza Doğrul, nşr. TTK, Ankara 1945, I, 320; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 263; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 2. baskı, İstanbul 1969, s. 126; Ali Sevim, a.g.e., s. 46.

şehrin hakimi Mirdâsoğlu Mahmûd itaatını arz etti.(5) Alparslan burada daha fazla beklemeyerek Mısır yönüne hareket etti. Ancak bir günlük bir yol almıştı ki, Romanos Diogenes tarafından gönderilen bir elçi kendisine ulaştı. İmparator, bu elçi aracılığıyle, Erciş, Ahlat, Malazgirt ve Menbic kalelerinin teslimi ile armağanlar göndermesini, aksi takdirde büyük ordusuyla harekete geçeceğini ona bildiriyordu.(6) Bunun üzerine Sultan, bir kısım kuvvetlerini oğlunun kumandası altında Haleb'de bıraktı ve Mısır'ın fethine Mirdâs-oğlu Mahmûd'u memur etti. Büyük çapta mukabil taarruza geçen Bizans'ın yarattığı tehlikeyi idrak eden Alparslan sür'atle hareket ederek (27 Nisan 1071), Âzerbaycan istikametine yöneldi. Fırat'ı geçerken hayvanlarının çoğu boğuldu. Bilhassa Irak askerleri dağıldı. Âdeta ordusuz kalan Selçuklu hükümdarı, Urfa'dan Musul'a geldiği zaman Malazgirt'i işgal eden Bizans ordusunun önünden kaçan bu yörenin müslümanları, başta Malazgirt kadısı olmak üzere, kendisinden yardım istediler. Sultan Âzerbaycan'a döndü ve Hoy'u merkez ittihaz ederek hazırlığa başladı. Terken Hatun ile hazinelerini vezir Nizâmü'l-Mülk'ün idaresinde kendisine arkadan acele asker göndermesi talimatiyle, Tebriz'e gönderdi.(7) Durumun nâzikliği dolayısiyle esas Selçuklu Devleti arazisine çekilerek daha geniş çapta hazırlık yapmayı tehlikeli bulan Alparslan, emrindeki 4.000 Hassa askeri ve burada kendisine katılan mükemmel techizatlı 10.000 kişilik bir kuvvetle Ahlat'a doğru yola çıktı. Yolda daha başka kuvvetlerin katılması ile Selçuklu ordusu miktarının 40.000'i aştığı muhakkaktır.(8)

Alparslan Türk üssü bulunan Ahlat'a vardığı zaman Trakhaniotes ve Ursel (Urselius, Roussel) kumandasındaki Bizans öncü kuvvetleri de bu şehre doğru ilerliyordu. Anadolu gazalarında çok şöhret kazanan ve Ahlat'a dönmüş bulunan Sunduk kumandasındaki Selçuklu öncüleri bunları baskına uğrattı; onlar Malatya'ya doğru kaçtılar; önlerinde gördükleri büyük bir haç ele geçinildi ve halifeye iletilmek maksadı ile Hemedan'a Nizâmül'Mülk'e gönderildi. Sultan'ın henüz gelmemiş olduğunu sanan İmparator keyfiyeti öğrenmek istedi ve Ermeni kumandan Vasilakes bunların Ahlat garnizonuna ait Türk askeriyle olduğunu söyledi ve bir kıt'a asker ile onların üzerine yürüdü. Fakat bu kıt'a tamamiyle imha ve esir edildiğinden İmparator'a haber verecek bir kimse kurtulamadı. Ayrı bir yardımcı kuvvetin başında bulunan N. Bryen-

(5) İbnü'l-Adîm, **Bugyetü't-Taleb fi Târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi)**, çev. Ali Sevim, nşr. TTK, Ankara 1982, s. 11 v.dd.; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 263; Ali Sevim, a.g.e., s. 46-52.

(6) Ali Sevim, **Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları**, "Malazgirt Armağanı", nşr. TTK, Ankara 1982, s. 222; krş. bir de İ. Kafesoğlu, **Malazgirt Muhârebesi**, İA, VII, 244.

(7) el-Bundârî, **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, çev. Kıvameddin Burslan, nşr. TTK, İstanbul 1943, s. 37: Reşîdü'd-Dîn, **Câmi'ut-Tevârîh**, c. II, cüz 5, yay. Ahmed Ateş, nşr. TTK, Ankara 1960, s. 32; Faruk Sümer-Ali Sevim, **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)**, nşr. TTK, Ankara 1971, çeviri kısmı, s. 19, 61; C. Cahen, **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı**, çev. Zeynep Kerman, TM, XVII (1972), s. 89; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 264; Osman Turan, a.g.e., s. 134; krş. bir de İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1399/1979, X, 65; Sibt İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 147.

(8) Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 264-265.

nios yaralandı. Vasilakes de Sunduk'un eline esir düştü. Romanos Diogenes Malazgirt'i tahrip ve halkın bir kısmını katlederken Alparslan da Ahlat'tan hareketle Malazgirt-Ahlat arasında bulunan Rahva(9) ovasına gelip ordusunun su sıkıntısı çekmemesi için, bu yörelerdeki dağlardan inen birkaç küçük kolla beslenen bir çay kenarında karargâhını kurdu ve ovaya hâkim tepeleri işgal ile ovayı kontrolü altına aldı.(10) (23 Ağustos 1071). Öte yandan Malazgirt'i işgal eden Bizans imparatoru ordusuyla buradan hareket ettikten biraz sonra Sultan'ın ordusunun çok yakınlara kadar gelip ovaya hâkim olduğunu öğrenince büyük bir telâşa kapıldı; hattâ bu arada beraberinde getirmekte olduğu Malazgirtliler de Sultan'ın yaklaşması üzerine, Bizans ordusundan kaçmağa muvaffak oldular. İki ordu arasında artık az bir mesafe kalmıştı. Alparslan Bizans ordusuna kıyasla Selçuklu ordusunun azlığı sebebiyle kesin sonuçlu bir meydan savaşına henüz karar vermemişti. Zâhiren barış teklifinde bulunmak ve gerçekte ise Bizans ordusunun durumunu yakından öğrenmek amaciyle, beraberinde bulunan Bağdad Abbasî halifesi el-Kaim Biemrillâh'ın elçisi kadı Ebü'l-Ganâ'im İbnü'l-Mahlebân(11) ile Emîr Sav Tekin'in başında bulunduğu bir elçilik heyetini İmparator'a yolladı. Fakat İmparator askerlerinin çokluğu ve iyi donatılmış olmasına güvenerek bu elçi heyetiyle müzakerelere dahi girişmedi. Alparslan'ın, bu elçi heyetini sıkışık bir durumda olduğu için gönderdiğini sanan İmparator, barış tekliflerini kaba ve sert bir şekilde reddetmiş ve: "Ben bu üstün duruma pek çok para sarfederek ve asker toplayarak eriştim, şimdi bundan aslâ vazgeçemem. Barış ancak Rey şehrinde yapılacaktır. Ben İslâm ülklerine, kendi ülkem gibi hâkim olmadan geri dönmeyeceğim" dedikten sonra heyete: "Isfahan mı daha güzeldir, Hemedan mı " diye sorunca, heyet başkanı İbnü'l-Hahlehân, "İsfahan" cevabını verir. Bunun üzerine İmparator : "Hemedan'ın soğuk olduğunu haber aldık. Biz Isfahan'da hayvanlarımız da Hemedan'da kışlayacaklardır" ifadesi ile gururunu tekrar açığa vurur. İbnü'l-Mahlebân da artık dayanamayarak : "Hayvanlarınız Hemedan'da kışlayabilir, fakat sizin nerede kışlayacağınızı bilemem" tarzında çok ciddî ve mânâlı bir mükabelede bulunur.(12)

Bizans ordusunun durumu ve miktarına gelince, bu ordu, Balkan vilâyetlerinden, Bitinya, Kapadokya, Kilikya ve Trabzon bölgelerinden ve Ermeni halkından başka Slav, Bulgar, Alman, Frank, Gürcü, Hazar, Peçenek, Uz (Oğuz) ve Kıpçak.(13) ücretli askerlerinden terekküp ediyordu. Şark müslü-

---

(9) Bu kelimenin muhtelif şekillerde okunuşu için bk. Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 8, 13, 20, 50, 52; Semavi Eyice, **Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)**, nşr. TTK, Ankara 1971, s. 46.

(10) Ali Sevim, a.g.e., s. 62-63, 67; Aynı mll., a.g.e., "Malazgirt Armağanı", s. 223-225; krş. C. Cahen, a.g.e., TM, XVII (1972), s. 90-91; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 266; Osman Turan a.g.e., s. 135.

(11) Bu isim, muhtelif şekillerde okunabilmektedir. Bk. C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 91; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 267; Osman Turan, a.g.e., s. 136; Ali Sevim, a.g.e., s. 68.

(12) Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 267-268; Osman Turan, a.g.e, s. 136-137; Ali Sevim, a.g.e., s. 68-69.

(13) Urfalı Mateos, **Vekayi-nâme (952-1136) ve Papaz Griogor'un Zeyli (1136-1162)**, çev. Hrant D. Andreasyan nşr. TTK. Ankara 1962, s. 140; C. Ca-

man ve hiristiyan kaynakları bu ordunun miktarını 200.000 ile 600.000 arasında gösterir. Bu kuvvetin, büyük ve küçük rütbeli 30 bin kumandanın yönettiği 100000'i yaya, 100.000'i de atlı olmak üzere 200.000 civarında olduğunu ifade etmek mümkündür. Bizans ordusunda kale delicileri, lağımcılar, çarkçılar, arabacılar, ve mancınıkçılarla birlikte çok sayıda ustalar, 800 mandanın çektiği nal ve çivileri taşıyan 400 araba, ayrıca, içinde silâh, mancınık ve öteki saldırı âletlerinin bulunduğu 1.000 araba mevcuttu. Bunlar arasında 1.200 kişi tarafından çekilen ve 10 kantar ağırlığında taş atabilen büyük bir mancınığın da bulunduğu çeşitli kaynaklarda.(14) anlatılmaktadır. Bütün bunlardan başka İmparator'un hazinesinde bir milyon altın, 100 bin ipekli elbise ile altın eğerler, kemerler, pek çok altın ve gümüş eşya da bulunuyordu. İmparator sayı ve teçhizat bakımından muazzam olan bu orduya güvenerek Anadolu'yu kurtaracağına kani olduktan başka, bütün İslâm memleketlerini de alabileceğini ümit ediyor, hattâ şimdiden buralara kumandanlarını vali olarak tayin etmekten geri kalmıyor, bu ülkelerdeki camilerin yerine kiliseler yaptıracağını da söylüyordu.(15)

Yukarıda niteliğinden söz ettiğimiz ve çeşitli milletlerden meydana geldiği için birlikten yoksun Bizans ordusuna karşılık, 50.000'e yakın olduğu tahmin edilebilen Selçuklu ordusu ,küffâra karşı "İlâ-yı kelimetüllah ve cihâd" ülküsü ile donatılmıştı. Alparslan'ın yanında Gevher-Âyîn, Sunduk, Sav Tekin, Afşin, Birik-oğlu gibi tecrübeli ve işbilir emîrler yer almışlardı. Ayrıca Artuk, Saltuk, Dânişmend, Mengücük, Çavlı, Çuvuldur(16), Ay Tekin, Ahmed-Şah, Demleç-oğlu Mehmed, Dudu-oğlu, Tutak, Kutalmış-oğlu Süleyman, Ak-Sungur ve Porsuk gibi değerli ve savaş tekniğine son derece vâkıf emîrlerin de savaşa katıldığı tahmin ve rivayet edilmektedir.(17)

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Alparslan 24 Ağustos 1071 çarşamba günü red cevabını alınca çok üzüldü ve mukadder çarpışma için hazırlıklarını ikmale girişti. Bu sırada fakihi ve imamı Buharalı Ebû Nasr Muhammed b. 'Abdi'l-Melik ona: "Ey Sultanım, sen Allah'ın öteki dinlere üstün tuttuğu İslâm dini için savaşıyorsun, bu sebeple bütün hatiplerin minberlerde müslüman halkla beraber senin için duada bulunacakları cuma günü, öğle namazı sıra-

---

hen, a.g.e., TM, XVII (1972), s. 90; Osman Turan, a.g.e., s. 133; Ali Sevim, a.g.e., s. 55-56.

(14) Sibt İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 148; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 35; C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 90.

(15) Ali Sevim, a.g.e., s. 56-57.

(16) Reşîdü'd-Dîn, a.g.e., s. 33; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 61.

(17) Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I. Anadolu'nun Fetni**, İstanbul 1944, s. 73-74 (krş. **Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan**, 2. baskı, İstanbul 1971, s. 51-52); Osman Turan, a.g.e., s. 135-136; **Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi II nci Cilt Eki, Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)**, Ankara 1970, s. s. 132; Ali Sevim, a.g.e., s. 66; Aynı mll., **Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları**, "Malazgirt Armağanı", s. 224; Faruk Sümer, **Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri**, SAD, IV (1975), s. 197-207. Bu konuda bizim de **"Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri"** başlıklı geniş bir yazımız "Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi", VII'de basılmaktadır.

sında savaşa giriş. Ben Ulu Tanrı'nın zaferi senin adına yazdığına inanıyorum"(18) diyerek onu moral bakımından takviye etti. Ayrıca Halfe el-Kâim Biemrillâh da bütün İslâm âlemini yakından ilgilendiren bu savaş için Ebû Saîd b. Muslâyâ'ya bir dua metni hazırlatarak(19) savaş günü bütün İslâm memleketleri minberlerinde okutulmasını emretti.(20) Savaş günü orduda da okutulmuş olması kuvvetli muhtemel olan bu hutbe, askerlerin moreli üzerinde çok olumlu bir etki yapmış olmalıdır.(21)

Sultan Alparslan, yukarıda söylediğimiz gibi, Bizans imparatoruna yaptığı barış teklifine olumsuz bir karşılık alınca ordusundan birkaç bölüğü muhtelif emîr ve beylerin kumandasında pusulara yerleştirdi. Bütün savunma tedbirlerini aldı. Kendisi de bizzat merkez hattında bulunuyordu.

Diğer taraftan Bizans ordusunun sol cenahında Peçenekler v.s. gibi Rumeli kuvvetleriyle N. Bryennios, sağ cenâhında Uz (Oğuz) askerleriyle Kapadokyalı general Alyattes, merkez hattında kırmızı atlastan bir elbise giymiş olan İmparator Romanos Diogenes, geride ihtiyat kuvvetlerinin başında da İmparator'un oğulluğu Andronikos bulunuyordu.(22)

25 Ağustos 1071 gününü her iki taraf tam bir savaş düzeni içinde geçirdi. Bu arada Selçuklu atlı birlikleri sürekli olarak tekbir sesleriyle, boru, davul çalıp haykırarak ve oklar atarak Bizans askerlerini moral bakımından çökertmeğe çalışıyorlardı. Buna karşılık Bizanslılar tarafından da çan sesleri duyulmağa başladı. Bütün savaş hazırlıklarını bitiren ve beyaz elbiseler giyerek: "Ölürsem kefenim bu olsun"(23) diyen Alparslan, cuma sabahı maiyetindeki bütün kumandanları topladı ve onların yanında Allah'a niyazda bulundu. Bununla, Allah'a olan teslimiyetini göstermiş oluyordu. Daha sonra da kumandanlarına müessir bir hitabede bulundu.

26 Ağustos 1071 cuma günü(24) namaz vakti yaklaştığı zaman Sultan, kumandan ve askerleriyle birlikte namaz kıldı ve onlara son olarak şu hita-

---

(18) Sadrü'd-Dîn el-Huseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, trc. Necati Lugal, nşr, TTK, Ankara 1943, s. 34; el-Bundârî, a.g.e., s. 39; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı s. 8, 20, 25, 52; Osman Turan, a.g.e., s. 137; Ali Sevim, a.g.e., s. 70-71; Mevdûdî, **Selçuklular Tarihi I**, Urducadan çev. Ali Genceli, İstanbul 1971, s. 241.

(19) Bu duanın tercümesi için bk. İbnü'l-Adîm, a.g.e., s. 19; Ali Sevim, a.g.e., s. 71-73; Mehmet Altay Köymen, **İslâm Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi**, Diyanet Dergisi, Alp Arslan Sayısı, c. X, sayı 110-111 (Temmuz-Ağustos 1971), s. 221-223.

(20) Ali Sevim, a.g.e., s. 71.

(21) Aynı mll., a.g.e., s. 74; Aynı mll., a.g.m., "Malazgirt Armağanı", s. 225.

(22) C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 94; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 272; Ali Sevim, **Malazgirt Meydan Savaşı**, s. 74; Semavi Eyice, a.g.e., s. 47; krş. bir de İbrahim Kafesoğlu, **Malazgirt Meydan Muharebesi**, Atatürk Üniversitesi 1958-1959 Öğretim Yılı Halk Konferansları I, Ankara 1959, s. 21; Ali Sevim, a.g.m., "Malazgirt Armağanı", s. 225.

(23) İbnü'l-Esîr, a.g.e., X, 66; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı s. 25; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 271; Osman Turan, a.g.e., s. 139.

(24) Savaşın 26 Ağustos cuma günü cereyan ettiği kesindir. Bu hususta bk. Ramazan Şeşen, **Alparslan'ın Hayatı ile İlgili Arapça Kaynaklar**, TM, XVII (1972), s. 109; krş. bir de Semavi Eyice, a.g.e., s. 44-45.

bede bulunu: "Burada Allah'tan başka bir sultan yoktur; emir ve kader tamamiyle Onun elindedir. Bu sebeple benimle birlikte savaşmakta veya savaşmamak için uzaklaşmakta serbestsiniz." (25) Bu hitabeyi heyecan içinde dinleyen asker ve kumandanlar: "Aslâ emrinden ayrılmayacağız" cevabını verince hep birlikte ağlaştılar ve muharebenin âkıbetinden endişeli oldukları için de, son ayrılış olması ihtimali ile vedalaştılar. Sultan, atının kolanını sıktı ve eski bir Türk âdetine göre de atının kuyruğunu bağladı. Ok ve yayını atarak, eline kılıç ve topuzunu aldı. Asker de kumandanlar da aynı kendisi gibi yaptılar. (26) Artık Malazgirt savaşı başlıyordu. Diğer taraftan Bizans İmparatoru son defa bir harp meclisi topladı. Burada, İmparator'un gözüne girmek isteyenler hücum taktiğini müdafaa ettiler. Neticede bu görüş galebe çaldı. (27) Bu sebeple Bizans ordusunda, bir yandan hücum hazırlıklarının son safhaları tamamlanırken, bir taraftan da dinî törenler yapılıyordu, düşman çadırlarından ilâhîler yükseliyor, ellerinde renkli bayraklar olduğu halde kumandan ve papazlar ordu saflarında dolaşarak askerlere cesaret ve moral vermeğe çalışıyorlardı. (28) Selçuklu ordusunun merkez hattında bulunan Sultan Alparslan'ın idaresindeki atlı birlikler tekbir sesleri, boru ve köslerden çıkan büyük gürültüler yanında sürekli haykırışlarla hareket hâlinde bulunuyorlardı. (29) Bu kuvvetler çok geçmeden okçuların koruması altında Bizans ordusunun merkez hattına, onları saldırmaya zorlayan sahte bir hücuma geçtiler. Pusulardakilere nisbetle daha az sayıda olan bu atlı kuvvetleri bir anda yok etmek isteyen Bizans imparatoru, bütün hatlariyle hücuma geçti ve taktik gereğince yavaş yavaş savunarak çekilmekte olan Selçuklu atlı kuvvetlerini takip etmeye başladı. Bizzat Sultan Alparslan tarafından büyük bir maharetle uygulanan bu sahte geri çekilme harekâtı başarıya ulaşmıştı. Zira Selçuklu pusularının bulunduğu yerlere kadar ilerlemiş olan İmparator artık genel karargâhından epeyce uzaklaşmıştı. Alparslan'ın, ordusuna, kat'î neticeyi almak için genel bir hücum emri verme zamanı artık gelmiş bulunuyordu. Gerçekten de bu emir verildiği zaman Bizans ordusu, pusularda bulunan Selçuklu atlı kuvvetleri tarafından ciddî bir şekilde tehdide başlandı. Artık Bizans imparatoru hatâsını anlamakta çok geç kalmıştı. Pusulardaki atlı kuvvetler hücuma geçtiği sırada Alparslan da merkez hattı kuvvetlerinin taktik gereğince geri çekilmesini durdurmuş ve onları karşı hücuma geçirmişti. İşte bu anlardan itibaren Bizans ordusunun savaş düzeni bozulmaya başladı. İlk Selçuklu darbesini yiyen Bizans merkez hattı sür'atle çember içine alınmakta idi. Bu hatta bulunan İmparator, sol cenâhtan yardım istemişse de pusular-

(25) Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 9, 25; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 269; Osman Turan, a.g.e., s. 138.

(26) Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 9, 25; C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 93; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 271; Osman Turan, a.g.e., s. 138-139; Ali Sevim, a.g.e., s. 77.

(27) Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 271; Ali Sevim, a.g.e., s. 77.

(28) Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 68-69; C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 94; İbrahim Kafesoğlu, a.g.m., Atatürk Üniversitesi 1958-1959 Öğretim Yılı, Halk Konferansları, I, s. 20-21; Ali Sevim, a.g.e., s. 77-78.

(29) Ali Sevim, a.g.e., s. 78.

daki Selçuklu atlı kuvvetleri buna imkân vermediler. Öte yandan Bizans sağ kanadındaki kuvvetler de yine pusudaki Selçuklu atlıları tarafından bozuldular. Bu sırada kanatların uçlarındaki Uz (Oğuz) ve Peçenek suvarileri, kendi ırkdaşları karşısında savaştan kaçınarak Bizans saflarından ayrılıp Selçuklu kardeşlerinin saflarına geçtiler.(30) Bu olay, Bizanslıları tamamen şaşırttı ve morallerini bozdu. Geride yedek kuvvetlerin kumandanı bulunan ve üvey babası Diogenes'i pek sevmediği söylenilen Andronikos, Bizans ordusunun dar bir çember içine alındığını ve hattâ bu arada İmparatorun öldüğünü ilân ederek muharebe sahasından uzaklaştı. Aynı şekilde mezhep baskısı sebebiyle kırgın ve kızgın bulunan Ermeni kuvvetleri de savaşa katılmayarak dağılıp gittiler.(31) Alparslan bizzat muharebeyi idare ediyor, birlikleri yokluyor ve hattâ bazan da çarpışmalara katılıyordu. Bu atılganlıktan endişe duyan Aytekin, Sultan'ın önünde yer öperek ona: "Bir Sultanın müslümanlara merhametli olması gerekir; bir eşi daha bulunmayan kıymetli varlığını savaşa sokup ölüm tehlikesine atmamalı, rahatı savaş meydanına tercih etmelidir" dedi. Sultan emîrin bu sözlerine karşılık olarak: "Bu zâlim kavme karşı zafer kazanılınca rahatlık olacaktır, müslümanların huzur ve refah içinde olmaları için, çekilmesi gereken bu güçlük ve zahmeti biz huzur ve ratahlık sayarız" dedikten sonra Aytekin'i savaşmağa teşvik ettiği gibi, kendisi de devamlı olarak düşmana hamlelerde bulunuyordu.(32) Diğer taraftan, şaşkınlık içinde İmparatorun, karargâhına ve hazinelerine doğru çekilmeğe başlaması ise tam bir dağılışa sebep oldu. Bununla beraber İmparator bizzat kahramanca döğüşmekten de sakınmadı; kılıcını kullandı ve hattâ elinden yaralandı. Öğle vaktinden akşama ve nihayet gece yarılarına kadar süren bir meydan savaşı sonunda koca Bizans ordusu tamamiyle dağıldı ve büyük mağlûbiyete uğradı. Bizans ordusunun büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi. Çok sayıda asker ve general esir alındı. Selçuklu kuvvetlerinin eline geçen ganimet ise sayısız derecede idi. Esirler arasında İmparator da bulunuyordu. Uzun tarihi boyunca ilk defa bir Bizans imparatoru müslüman bir hükümdarın eline esir düşüyordu. Esir alma şerefi de Selçuklu Türklerine ve onun kahraman hükümdarı Alparslan'a nasip olmuştu.(33)

Alparslan'a İmparator'un da esir edildiği haberi verildiği zaman o buna inanmıyordu. Karargâhına döndüğü sırada Gevher-Âyîn huzuruna geldi ve ona: "Memlûklerimden biri Bizans imparatorunu esir aldı. Ben bu memlûkümü, vezir Nizâmü'l-Mülk'e arzetmiştim. O, bu memlûkü küçümsemiş, hor görmüş ve onun hakkında 'belki Bizans imparatorunu esir olarak bize getirir' diye alay etmişti. Ve Ulu Tanrı da bu memlûkün eliyle, Bizans imparatorunun esir olmasını takdir buyurdu" dedi. Fakat Sultan durumu iyice anlamak için, evvelce

(30) Urfalı Mateos, a.g.e., s. 143; Mükrimin Halil Yinanç, a.g.e., s.76; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 273; Malazgirt Zaferi ve Alparslan, s. 131; Osman Turan, a.g.e., s. 139; Ali Sevim a.g.e., 80; Aynı mll., a.g.m., "Malazgirt Armağanı", s. 226; krş. Semavi Eyici, a.g.e., s. 42.

(31) Osman Turan, a.g.e., s. 139-140; Ali Sevim, a.g.e., s. 80; Aynı mll., a.g.m., Malazgirt Armağanı", s. 226.

(32) Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 70; Osman Turan, a.g.e., s. 140; Ali Sevim, a.g.e., s. 81.

(33) Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 273.

İmparator'a elçilikle göndermiş olduğu Şâfî adlı hâdimi yolladı. Hâdim, İmparator'u görünce tanıdı ve dönüp Sultan'a bildirdi. Sultan, İmparator'un bir çadıra nakledilmesini ve bağlanmasını emretti. Sonra memlûkü çağırtıp ona nasıl esir aldığını sordu. Bunun üzerine memlûk, başının üstünde iki haç ve etrafında Rus muhafız kıt'ası bulunan bir atlı görerek öldürmek için üzerine hücum ettiğini, muhafızlardan birinin "yapma, bu İmparator'dur" dediğini anlattı. Sultan ona lûtuf ve ihsanda bulundu, onu hil'at giydirip yakınları arasına dâhil etti.(34)

Alparslan, Romanos Diogenes'e çok âlicenapça muamele etti. Bu hususta İslâm ve hıristiyan kaynakları tam bir ittifak hâlindedir. İmparator huzura getirildiği zaman, Türk Hakanı ona şunları söyledi: "Sana halifenin elçisini barış yapılması için gönderdiğim halde sen bunu reddetmedin mi? Sana düşmanlarımın (Er-Rasgan'ı kasdediyor) teslimini istemek için Afşin ile haber gönderdiğim halde bundan imtina etmedin mi? Benimle anlaştığın halde bana gadretmedin mi? Geri dönmen için sana daha dün haber göndermeme karşılık sen: 'Buraya gelebilmek ve gayeme ulaşabilmek için bu kadar para sarfettim ve çok asker topladım. İslâm ülkelerine kendi ülkem gibi hâkim olmadan nasıl dönebilirim' dedin." Bunun üzerine İmparator: "Ey Sultan, ülkelerini almak için birçok kavimlerden asker topladım ve para sarfettim. Buna rağmen zaferi sen kazandın. Memleketim böyle ve ben de bu halde (esir olarak) senin huzurundayım. Bu durumda beni azarlama, sert sözler sarfetme, fakat istediğini yap" dedi. Bunun üzerine Sultan ona: "Eğer zaferi sen kazansaydın, bana ne yapardın?" diye sorunca, İmparator da: "Fena şeyler" diye cevap verdi. Sultan: "Gerçekten doğru söyledin. Eğer bunun aksini söyleseydin, o zaman yalan söylemiş olurdun. Bu, akıllı ve yiğit bir adamdır. Onun öldürülmesi doğru değildir" dedi ve ilâve etti: "Şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?" İmparator şöyle karşılık verdi: "Bana şu üç şeyden birini yapabilirsin: Birincisi: öldürmek, ikincisi: zaptetmek istediğim ülkelerinde beni teşhir etmek, üçüncüsü de yapmıyacağın bir şey olduğundan söylenmesine lüzum yoktur." Alparslan: "Bu nedir?" diye sorunca o da: "Affetmek, para ve armağanlar kabul edip Bizans topraklarında senin bir kölen, bir kumandanın ve bir nâibin olarak beni memlektime göndermendir. Eğer beni öldürürsen bu sana bir fayda sağlamaz. Çünkü bir başkasını benim yerime imparator yaparlar" cevabını verdi. Bunun üzerine Sultan: "Seni affetmek kararındayım. Ancak kendin için bir kurtuluş akçası vermelisin" dedi. İmparator: "Sultan, istediği meblâğı söylemelidir" dedi. Sultan'ın "10 milyon altın" demesi üzerine İmparator: "Benim canımı bağışladığın için Bizans ülkesine sahip olmak senin hakkındır. Fakat tahta geçtiğimden beri, ordu hazırlamak ve savaşlar yapmak amaciyle Bizans'ın mal ve paralarını tükettim ve halk bundan dolayı yoksul bir duruma düştü. Eğer durum böyle olmasaydı istediğinden daha fazlasını verirdim" dedi.

---

(34) Meselâ bk. Sadrü'd-Dîn el-Huseynî, a.g.e., s. 35-36; el-Bundârî a.g.e., s. 41; Sibt İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 149; Ahmed b. Mahmûd, **Selçuk-Nâme I**, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, s. 103 v.dd.; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 9-10, 14-15, 22, 26, 35-36, 58; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 274; Ali Sevim, a.g.e., s. 82-83.

Böyle iki taraf arasında yapılan müzakereler sonunda, şu maddeleri içine alan "b a r ı ş a n d l a ş m a s ı" yapıldı:

1 — İmparator, kurtuluş akçası olarak 1,5 milyon altın verecek.

2 — Bizans, her yıl Selçuklu İmparatorluğuna 360 bin altın ödeyecek.

3 — Bizans'ın elindeki bütün İslâm esirleri serbest bırakılacak.

4 — Bizanslılar gerektiğinde Selçuklulara askerî yardımda bulunacaklar.

5 — Bizans tarafından işgal edilmiş olan Antakya, Urfa, Menbic, Malazgirt belde ve kaleleri Selçuklulara geri verilecek.

6 — İmparator, kızlarından birini, Sultan'ın oğluna verecek.(35)

Bu müzakerelerden sonra kendisine tahsis edilen çadıra giden İmparator'a 10 bin altın borç verildi. O, bu altınların bir kısmını yakınlarına dağıttı, bir kısmiyle de esir kumandanlarından birkaçının, kurtuluş akçası vererek serbest bırakılmalarını temin etti. Geriye kalan generaller, Sultan Alparslan'ın emriyle kurtuluş akçası alınmaksızın serbest bırakıldılar.(36)

Ertesi gün yine Sultan'ın huzuruna getirilen İmparator, ganimet olarak ele geçirilen taht ve kürsüsüne oturtuldu ve kendisine özel bir elbise ve taç giydirildi. Sultan ona: "Sana güveniyor ve sözüne inanıyorum, bu sebeple seni memleketine gönderecek ve hükümdarlığına iade edeceğim" dedi. Daha sonra Sultan, üzerinde "Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed (s.a.) O'nun elçisidir" yazılı bir bayrak hazırlatarak ona verdi. Sultan atına binip İmparator'la birlikte bir fersah giderek onu uğurladı. Vedalaşma sırasında İmparator atından inerek Sultan'a tazimde bulunmak istedi ise de Sultan onu men etti, onu kucaklayıp vedalaştı. Daha sonra Sultan Isfahan'a doğru yola çıktı.(37)

Sultan Alparslan tarafından kendisine iki Hâcib ve 100 Hassa askeri refakat edilen İmparator İstanbul'a doğru hareket etti.(38) Sivas'tan geçerek Tokat'a geldi. Burada, kendi mağlûbiyeti haberi üzerine, Mihael Dukas'ın tahta çıkarıldığını öğrendi. Taahhütlerine sadakat gösteren İmparator, Tokat'tan topladığı 200 bin altın ve içinde değerli taşlarla bezenmiş altından bir leğen,

---

(35) Sibt İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 149-150; Abû'l-Farac, a.g.e., I, 322-323; Reşîdü'd-Dîn, a.g.e, s. 36-38; Ahmed b. Mahmûd, a.g.e., s. 104-106; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 36-37, 63-64; C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 95-96; Mükrimin Halil Yinanç, a.g.e., s. 77; Mehmet Altay Köymen, a.g.e, s. 274-276; Osman Turan, a.g.e., s. 140-141; **Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi II nci Cilt Eki, Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)**, s. 170; Ali Sevim, a.g.e., s. 83-87; Aynı mll., a.g.m., "Malazgirt Armağanı", s. 227-228.

(36) Ahmed b. Mahmûd, a.g.e., s. 107; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 26; Ali Sevim, a.g.e., s. 87-88.

(37) Ahmed b. Mahmûd, a.g.e., s. 107-108; Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 278; Ali Sevim, a.g.e., s. 88-89.

(38) Sibt İbnü'l-Cevzî, a.g.e., s. 151; Ahmed b. Mahmûd, a.g.e., s. 108; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 38; C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 97; Ali Sevim, a.g.e., s. 89.

ibrik ve tabak bulunan 70 bin altın değerinde olan mücevheratı, Sultan'a verilmek üzere, kendisiyle birlikte gelen iki Hâcib'e teslim edip onlara: "Bunlardan daha fazlasını göndermesinin mümkün olmadığını Sultan'a bildirmelerini" söyledi. Tokat'taki bir kalede keşiş kıyafetine giren Diogenes'e yeni imparator, bir kalede değil, bir manastırda oturması gerektiğini ihtar etti. Fakat Diogenes, onun bu isteğini yerine getirmeyip şu karşılığı gönderdi: "Ben henüz hükümdarlıktan çekilmiş değilim ve bu sebeple kalede oturuyorum." Daha sonra Diogenes, üzerindeki keşiş elbisesini çıkarmış ve kalede bulunan tacirlerden borç para alarak etrafına 3 bin Ermeni askeri toplayıp Amasya'yı işgal etmişse de Johannes Dukas'ın oğlu Konstantin Dukas ile yaptığı savaşta yenilgiye uğramaktan kurtulamamıştır. Zor ve ümitsiz bir duruma düşen Diogenes'i, daha önce Ant kya düklüğüne tayin ettiği Ermeni asıllı Haçatur (Bizans kaynaklarında Khataturios ve Khoutatarios) Kilikya'ya götürmüştür. Fakat Diogenes, burada da yeniden taht mücadelesine hazırlanmaya başladı. Kendisine yapılan teklifleri reddetmesi üzerine yeni imparator Mihael, 1072 yılı başlarında, onu bertaraf etmek için Andronikos Dukas'ı Kilikya'ya gönderdi. Dukas, onu Adana'nın kuzey yörelerinde sıkıştırıp, hayatının bağışlanması şartiyle, teslim almayı başardı.(39) Daha sonra, Kütahya'da Diogenes'in gözlerine mil çekilerek onun bir daha Bizans tahtı üzerinde hak iddia edebilmesi ümidi ortadan kaldırıldı.(40) Diogenes bu acıklı durumunu, bu sıralarda Isfahan'da bulunan Sultan Alparslan'a bir mektupla bildirmişse de çok geçmeden ıztıraplar içinde İstanbul yakınlarındaki Proti (Kınalı) adasında, 4 Ağustos 1072 tarihinde ölmüştür.(41)

Malazgirt zaferi Türk, İslâm, Bizans ve hattâ dünya tarihinde, doğurduğu çok şumüllü ve devamlı neticeleri itibarı ile, büyük dönüm noktalarından birini teşkil eder. Bu meydan muharebesi ve zaferin müstesna bir ehemmiyet taşıdığı, zamanında da anlaşılmış ve bu sebeple İslâm dünyasında büyük bir sevinç yaratmış; büyük şenlikler yapılarak davullar çalınmış, borular öttürülmüş ve zafer tâkları kurulmuştur. Diğer taraftan Halife el-Kâim Biemrillâh, Sultan Alparslan'a bir mektup göndererek kazandığı bu eşsiz zaferden dolayı kendisini tebrik etmiş ve ona birtakım övücü ünvanlarla hitap etmiştir. Birçok İslâm tarihçileri, bu büyük zaferi, İslâmiyetin ilk devirlerinde Bizanslılara ve Sasanîlere karşı kazanılan Yermûk ve Kadisiyye muharebelerine benzetmişlerdir.(42) Bu zafer sonunda Anadolu, tamamiyle Türkleşip, İslâmlaşmıştır.(43)

---

(39) Urfalı Mateos, a.g.e., s. 144; Abû'l-Farac, a.g.e., I, 324; Faruk Sümer-Ali Sevim, a.g.e., çeviri kısmı, s. 39-40; C. Cahen, a.g.m., TM, XVII (1972), s. 98; Osman Turan, a.g.e., s. 144-145; Ali Sevim, a.g.e., s. 91-93. Semavi Eyice, a.g.e., s. 72-81.

(40) Semavi Eyice, a.g.e., s. 86.

(41) Mehmet Altay Köymen, a.g.e., s. 279; Semavi Eyice, a.g.e., s. 89; Ali Sevim, a.g.e., s. 93; Aynı mll., a.g.m., "Malazgirt Armağanı", s. 228.

(42) Mükrimin Halil Yinanç, a.g.e., s. 79; Osman Turan, a.g.e., s. 142-143; Ali Sevim, a.g.e., s. 94-95; Aynı mll., a.g.m., "Malazgirt Armağanı", s. 229.

(43) Malazgirt meydan savaşı hakkında gerekli bibliyografya şu eserlerde gösterilmiştir: İbrahim Kafesoğlu, **Malazgirt muhârebesi**, İA, VII, 248; Aynı mll., **Selçuklular**, İA X, 413-416; Mehmet Altay Köymen, **Selçuklu Dev-**

Kısaltmalar

İA = İslâm Ansiklopedisi (İstanbul).
SAD = Selçuklu Araştırmaları Dergisi (Ankara).
TED = İstanbul Üniv. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi (İstanbul).
TM = Türkiyat Mecmuası (İstanbul).
TTK = Türk Tarih Kurumu (Ankara).

---

ri Türk Tarihi, s. 281-287; Ali Sevim, Malazgirt Meydan Savaşı, s. 99-103; Semavi Eyice, Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071), s. 141-156; Selçuklu Tarihi, Alparslan ve Malazgirt Bibliyografyası, Ankara 1971, tür. yer., bilhassa s. 65-71. Malazgirt savaşı için, bu makalemizin dipnotlarında gösterilen eser ve tetkiklerden başka, ayrıca şu kitap ve makalelere bk. T. Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, İstanbul 1964 II, 61-67; Aynı mll., Türk Tarihinden Yapraklar, 1000 Temel Eser, No. 11, İstanbul 1969, s. 111-114; Osman Turan, Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul 1969, I, 190-194; Aynı mll., Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s. 21-37; Necdet Sakaoğlu, Türk Anadolu'da Mengücek Oğulları, İstanbul 1971, s. 13-26; Kemal Vehbi Gül, Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslâmlaştırılması, İstanbul 1971, s. 40-59; Mehmet Altay Köymen, Alparslan ve Zamanı, İstanbul 1972, s. 40-75; İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972, s. 45-61; Aynı mll., Malazgirt Meydan Muharebesi, Türk Yurdu, sayı 6 (1959), s. 16-19; Osman Turan, Büyük Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da Türk Destanı, Türk Yurdu, sayı 6 (1959), s. 2-8; Ali Sevim, Malazgirt Meydan Savaşı, Türk Dili, c. XXIV, sayı 240 (1971), s. 405-410; Erdoğan Merçil, Türkçe Selçuknâme'ye Göre Malazgirt Savaşı, TED, II (1971), s. 17-49; Feridun Dirimtekin, Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer, "Malazgirt Armağanı", s. 231-250; Nejat Kaymaz, Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair, "Malazgirt Armağanı", s. 259-268.